

LECH PŁOTKOWSKI

## Socjalne aspekty modelu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej\*

Social aspects of sustainable forest management

### ABSTRACT

The subject of the paper concerns: a) analyse of the interrelations between socio-economic aspects within forestry as well as with other relevant sectors such as agriculture; b) identify relevant groups, the nature and extent of their involvement in sustainable forest management (SFM), and c) review the question of participation and conflict resolution.

### KEY WORDS

sustainable forest management, land use, rural and regional development

### Ogólna charakterystyka problemu

Wyrazem zainteresowania sprawami lasów i leśnictwa są organizowane okresowo ogólnoeuropejskie konferencje z udziałem ministrów odpowiedzialnych za sprawy gospodarki leśnej. Do tej pory odbyły się trzy takie spotkania (Strasburg – 1990, Helsinki – 1993, Lizbona – 1998), przy czym każde z nich stanowiło znaczący krok naprzód w polityce leśnej Europy jako całości, jak i poszczególnych państw. Na przykład sześć rezolucji przyjętych w Strasburgu przyczyniło się do wzrostu świadomości w sprawie zagrożeń powodowanych wpływem zanieczyszczeń powietrza na ekosystemy leśne. Z kolei w działaniach podjętych po drugiej Ministerialnej Konferencji na temat ochrony lasów w Europie (Helsinki), szczególną uwagę zwrócono na środowiskowe i produkcyjne funkcje trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, pomijając niejako jej względy socjalne [Gluck 1996]. Dobrą ilustracją takiego stanu rzeczy jest m.in. przyjęta na tym spotkaniu lista kryteriów i wskaźników trwałej i zrównoważonej gospodarki leśnej, mających stanowić podstawę oceny rezultatów Procesu Helsińskiego, tj. zakresu i tempa realizacji nowego modelu gospodarki leśnej. Uwagę zwraca fakt, że tylko jedno z sześciu zaproponowanych kryteriów uwzględnia aspekty socjalne (Kryterium 6 – Zachowanie warunków umożliwiających pełnienie przez lasy innych funkcji społeczno-ekonomicznych), czemu ma służyć wybór jedynie trzech wskaźników ilościowych do monitorowania postępu w tej dziedzinie w poszczególnych krajach. Inne zaakceptowane kryteria i wskaźniki dotyczą co prawda także względów socjalnych funkcji spełnianych przez lasy, ale tylko w sposób pośredni, jak np. Kryterium 3 – Zachowanie i wzmocnienie produkcyjnych funkcji lasów (drewno i produkty nieдрzewne) [Gluck 1999].

Sposób postrzegania zrównoważonego rozwoju zmienił się zasadniczo od czasu poprzed-

niego Szczytu Ziemi (Rio de Janeiro, czerwiec 1992), w tym zwłaszcza trwale zrównoważonej gospodarki leśnej na tyle, że musi on być opar-

#### LECH PŁOTKOWSKI

Zakład Ekonomiki Leśnictwa SGGW  
ul. Rakowiecka 26/30  
02-528 Warszawa

\*) Pracę wykonano w ramach tematu pt. „Opracowanie modelu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej w regionie rolniczym”.

ty na trzech filarach, tj. 1) chronić środowisko, 2) zapewnić wzrost gospodarczy, i 3) uwzględnić potrzeby społeczne. Podobnie jak w przypadku trójnożnego krzesła, dwa filary nie spełniają swojej roli, jeśli brakuje trzeciego. Nie ma zatem innej alternatywy niż równowaga pomiędzy koniecznością zaspokojenia różnorodnych potrzeb społecznych, respektowaniem wymagań lasu zapewniających mu trwały rozwój, stosowaniem racjonalnych ekonomicznie technologii i sposobów zagospodarowania lasu.

Podstawowe ramy przyszłego rozwoju naszego leśnictwa określiła polityka leśna państwa (odpowiedni dokument przyjęty w 1997 roku) w postaci modelu trwale zrównoważonej, wielofunkcyjnej gospodarki leśnej [Szujecki 2002]. Model ten jest całkowicie zbieżny z koncepcją zrównoważonego rozwoju, nakreśloną w dokumentach Narodów Zjednoczonych oraz w przyjętych przez wymienione paneuropejskie Konferencje Ministrów odpowiedzialnych za kształt leśnictwa, rezolucjach zawierających zestaw kryteriów i wskaźników umożliwiających monitorowanie kierunków rozwojowych leśnictwa. Podstawą skutecznej realizacji omawianego modelu jest jednak społeczna akceptacja celów i zasad gospodarki leśnej, jej przyjazny charakter wobec środowiska oraz realizm ekonomiczny gwarantujący jej wykonalność.

W ostatnich latach jesteśmy świadkami wielu daleko idących deklaracji na temat znaczenia i roli lasu jako źródła korzyści środowiskowych i społecznych. Jednakże określenie rzeczywistego wkładu lasów i gospodarki leśnej w szeroko rozumiany rozwój społeczno-gospodarczy napotyka na liczne trudności, z uwagi chociażby, na brak syntetycznych mierników społecznej roli całego sektora leśnego. Jest to bez wątpienia jedna z bardzo istotnych okoliczności pomijania tych względów przy formułowaniu celów polityki leśnej oraz zasad planowania działalności w zakresie leśnictwa. Dzięki aktywności różnych grup i organizacji społecznych, zainteresowanych określonymi aspektami leśnictwa, dokonano znacznego postępu w kierunku pełniejszego rozpoznania środowiskotwórczych funkcji lasu. Ogólnie rzecz biorąc, w przypadku funkcji socjalnych, postęp ten był znacznie słabszy. Wiele badań opinii publicznej wskazuje, że funkcje socjalne lasów i leśnictwa nabierają coraz większego znaczenia zarówno w skali bezwzględnej, jak i w porównaniu z funkcjami produkcyjnymi. Wśród prawie, że oczywistych przykładów uwagę należy zwrócić na potęgujące się wykorzystywanie terenów leśnych do różnych form aktywności fizycznej na wolnym powietrzu i rekreacji. Godna uwagi jest także zmiana sposobu oceny poziomu życia ludzi, uwzględniającego nie tylko aspekty materialne, ale kierującego się coraz bardziej także kategoriami kultury i estetyki, i na tym tle wkładu lasów w kształtowanie nowej jakości życia.

Jest także druga strona medalu, a mianowicie: chcąc zapewnić, zgodnie z zasadą trwałego rozwoju, ciągłość dostarczania różnego rodzaju korzyści socjalnych, należy spełnić jeden z warunków wstępnych, a mianowicie wyposażyć tych, którzy są odpowiedzialni za to i pracują na rzecz tego, w niezbędne środki i motywacje, ażeby mogli skutecznie spełniać swoją rolę. Tymczasem liczba zatrudnionych w gospodarstwie leśnym gwałtownie spada, a ogólne warunki prowadzenia gospodarki leśnej (prawa własności i rentowność, zarobki, warunki bezpieczeństwa i higieny pracy, status społeczny, perspektywy kariery itp.) są ciągle i bardzo często niezadowolające [Płotkowski 2002]. Znacznej poprawy należy dokonać jeśli chodzi o warunki socjoekonomiczne w jakich prowadzi się gospodarkę leśną, aby zapewnić jej rozwój także w przyszłości. W przeciwnym razie jej trwałość będzie wystawiona na ryzyko i coraz trudniej będzie kontynuować zaspokajanie w sposób ciągły wszystkich potrzeb społecznych związanych z lasem i gospodarką leśną – środowiskowych, materialnych i socjalnych. Stąd też zasadniczym celem tego opracowania jest rozpoznanie znaczenia socjalnych aspektów gospodarki leśnej oraz

potrzeba pełniejszego niż dotychczas ich odzwierciedlenia w celach i zadaniach polityki leśnej oraz metodach i zasadach gospodarowania.

## Spoleczne związki człowieka z lasem

Lasy są źródłem wielu produktów zarówno drzewnych jak i niedrzewnych, a także swoistych usług świadczonych na rzecz społeczeństwa, które są przedmiotem wymiany na rynku. Komercyjne wykorzystywanie lasów i korzyści z tym związane obejmują te produkty leśne i świadczenia o charakterze usługowym, które są przedmiotem obrotu rynkowego i mogą być łatwo wycenione w kategoriach ekonomicznych. Niezależnie jednak od zaspokajania podstawowych potrzeb materialnych lasy pełnią, niezmiernie istotne funkcje duchowe i kulturowe. Z tego punktu widzenia lasy są źródłem „produktów” niedrzewnych i „usług” na które nie ma rynku.

Produkty i usługi komercyjne są podstawą finansowania działalności gospodarczej, gdyż stanowią źródło dochodów wszystkich finansowo zainteresowanych stron, (tj. jednostek organizacyjnych gospodarstwa leśnego, właścicieli leśnych i zarządców, społeczności lokalnych, pracowników leśnictwa, poszczególnych branż przemysłu, itp.

Drewno i wyroby z drewna, jako materiały konstrukcyjne są produktami leśnymi najczęściej sprzedawanymi na rynku. Są one wykorzystywane do budynków i budowli, wyrobu płyt drewnopochodnych, papieru i kartonu, narzędzi oraz naczyń, sprzętu sportowego, instrumentów muzycznych, różnych materiałów budowlanych, itp. Chociaż samego drewna opałowego jako źródła energii używany obecnie mniej niż w przeszłości, ogólna ilość drewna i jego pochodnych, włączając w to odpady po przerobie przemysłowym oraz po przerobie drewna na celulozę, itp. wykorzystywane do celów energetycznych stanowią ekwiwalent sięgający 40% rocznego rozmiaru pozyskania drewna w krajach zachodnioeuropejskich [Zbiorowa: European Timber Trends and Prospects 1996].

Oprócz drewna, lasy Europy dostarczają wielu produktów niedrzewnych i świadczeń o charakterze usług, w ramach których można wyróżnić żywność (np. grzyby, zwierzyzna łowna, ślimaki, miód, jagody itp.),

Produkty inne niż żywność (np. żołądzie, kora, korek, żywica, korzenie, choinki, liście, igły, wypas bydła i pasza, źródła lecznicze i materiały, skóry, futra, wosk pszczeli, minerały itp.) oraz pośrednie użytkowanie lasów, takie jak turystyka, rekreacja i wypoczynek. Pomimo że wiele z tych produktów ma wartość rynkową (np. choinki, trofea łowieckie), to trudno jest określić jakiego rzędu dochodów są one źródłem.

Oprócz konkurencji ze strony substytutów drewna i znacznego zmniejszenia zakresu zastosowania produktów leśnych, od dłuższego czasu mamy do czynienia ze spadkiem dochodów uzyskiwanych ze sprzedaży drewna i jego produktów (głównie z powodu rosnących kosztów produkcji). Prowadzi to do stopniowego zmniejszania się udziału produkcji drewna jako źródła finansowania działalności gospodarczej, chociaż nadal drewno pozostaje najważniejszym dostarczycielem dochodów.

Socjo-kulturowe związki człowieka z lasem obejmują całokształt korzyści czerpanych z lasu. Pod tym względem warto zwrócić uwagę, że lasy stanowią miejsce lokalizacji ludzkiej działalności, wielu doznań duchowych i estetycznych, a także miejsce zamieszkiwania [Płotkowski 1997].

Kulturowe związki ludzi z lasem obejmują wartości estetyczne i krajobrazowe. Są to wartości kulturowe, duchowe i historyczne, a także wartości naukowe. Wydaje się, że kluczowy problem współczesnego leśnictwa to problem wartościowania lasu. Coraz powszechniejszy jest bowiem pogląd, że las jest wartością człowieka zarówno w jego wymiarze egzystencjalnym, jak

i duchowym, a problematyka wartości lasu pozostaje do dzisiaj jednym z najważniejszych problemów naukowych i filozoficznych leśnictwa [Zięba 2002].

Środowiskowe związki człowieka z lasem dotyczą lasu jako składnika globalnego ekosystemu zapewniającego odpowiednie warunki życia ludzi (np. ochrona przed erozją gleb, powodzią i lawinami; źródeł zaopatrzenia w wodę pod względem odpowiedniej jakości, ilości i regularności dostępu; ochrona różnorodności biologicznej, magazynowanie węgla, poprawa mikroklimatu; pochłanianie hałasu i zanieczyszczeń znajdujących się w powietrzu).

Rekreacja i wypoczynek to rodzaje aktywności zapewniające regenerację psychicznych i fizycznych możliwości człowieka (np. wędrówki piesze, pikniki, kempingi i inne zajęcia, takie jak jogging, myślistwo i wędkarstwo, jazda na rowerze, spływy tratwami, jazda konna, itp.)

Tradycyjnie, wszystkie „te usługi są traktowane jako dobra publiczne i/albo efekty zewnętrzne produkcji drewna, z tym, że ich wartość rynkowa wynosi zero” [Warkotsch 1997]. Koszty (nie ważne czy są to koszty dodatkowe, czy związane z wytwarzaniem socjalnych świadczeń, dostępnych dla społeczeństwa bezpłatnie) są ciągle pokrywane w znacznej mierze z dochodów uzyskiwanych z produkcji drewna lub ze środków publicznych (subsytia, dotacje, itp.).

Ewolucja społecznych związków człowieka z lasem, jaka nastąpiła w ciągu ostatnich dwudziestu lat wskazuje, że w wielu krajach Europy tradycyjne prawa wartości, bronione z uporem przez poszczególne osoby, a sięgające swoimi korzeniami do pierwotnych form użytkowania lasu (pozyskiwanie drewna), stają się coraz bardziej równoważone przez prawa moralne bronione wcale nie z mniejszym uporem przez społeczeństwo, a dotyczą one koncepcji nierynkowych użyteczności leśnych [Gluck 1999, Warkotsch]. Wskazuje to na rosnące zróżnicowanie i złożony charakter dzisiejszych związków społecznych człowieka z lasem, co skutkuje wzrostem konfliktów i w związku z tym potrzeb interwencji. Z uwagi na wielofunkcyjny charakter, gospodarka leśna skupia wiele nadziei w sensie szans rozwoju społeczeństw, chociaż w miejscach krzyżowania się tych nadziei powstają, jedne z najtrudniejszych do rozwiązania, obszary konfliktów [Zięba 2002].

### **Popyt i potrzeby stron związanych z lasem**

Społeczne interesy człowieka w odniesieniu do lasu dotyczą produktów leśnych i świadczeń, niezależnie od tego czy mają one charakter komercyjny, czy nie są przedmiotem obrotu rynkowego. Ogólnie rzecz biorąc interesy te kształtują potrzeby materialne ludzi oraz wartości kulturowe. Pojawiają się one w formie indywidualnych lub zbiorowych zachowań sygnalizujących potrzeby, a więc i popyt na dobra materialne i niematerialne. Tak rozumianych interesów bronią lepiej lub gorzej zorganizowane grupy nacisku.

Aż do końca lat siedemdziesiątych, jeśli chodzi o politykę leśną oraz ekologiczną w krajach zachodnioeuropejskich, to uczestniczyły w niej w zasadzie dwie zbiorowości. Jedną partię tworzyły oficjalne władze, w których zakres działalności wchodziły sprawy związane z gospodarowaniem poszczególnymi elementami środowiska. Naprzeciwko tych władz stały zorganizowane grupy lobbingu mające określone interesy jeśli chodzi o użytkowanie lasów (właściciele leśni, przedstawiciele różnych gałęzi przemysłu, pracownicy leśni, itp.). Począwszy od połowy lat siedemdziesiątych aż do dzisiaj ten bilateralny, mniej lub bardziej chętny do współpracy, związek został złamany. Na scenie ukazały się bowiem grupy związane z ruchami ekologicznymi, grupy obywatelskie, przedsiębiorcy z branży turystycznej itp.), którym udało się przekształcić związek dwustronny na układ trójstronny obejmujący: 1) producenckie grupy interesów, 2) grupy obywatelskie oraz grupy obywateli walczących o swoje interesy, i 3) publiczną władza leśną i administracja [Gluck 1996].

Ponieważ każda z przedstawionych grup charakteryzuje się specyficznymi związkami z lasem, koniecznym jest określenie ich podstawowych potrzeb i społecznych oczekiwań odnośnie do lasów.

**PRODUCENCKIE GRUPY INTERESÓW.** Główni członkowie tej kategorii mają zasadniczo ekonomiczny i finansowy związek z lasem. Grupa ta obejmuje przede wszystkim zarządców i właścicieli gruntów leśnych, zawodowych pracowników leśnych (robotników, właścicieli firm leśnych, itp.), różne branże przemysłu drzewnego (leśne, papiernicze, itd.), specjalne sektory gospodarcze korzystające pośrednio ze świadczeń lasu (przemysł turystyczny i związany z wypoczynkiem), a także inne gałęzie przemysłu, które wykorzystują poszczególne rodzaje zasobów naturalnych występujących w lasach (kamieniołomy, korzystające z wód, itd.)

*Właściciele leśni.* Niezależnie od tego czy mamy do czynienia z zarządcami majątku publicznego, czy prywatnymi posiadaczami, lasy są źródłem produktów (drewno i produkty nieдрzewne), źródłem dochodów finansowych i znaczących wartości społeczno-kulturowych (dziedzictwo przeszłości, tradycja kulturowa, rekreacja, ochrona itd.). Ażeby móc optymalizować trwały rozwój zasobów naturalnych, kulturowych i finansowych, właściciele leśni powinni być w stanie swobodnie dysponować swoimi posiadłościami leśnymi (prawo do prywatności i prawa własności) i pokrywać wydatki związane z prowadzeniem gospodarki leśnej z dochodów kształtujących się na przyzwoitym poziomie.

W odniesieniu do bieżących i daleko niesatysfakcjonujących kierunków jeśli chodzi o interesy w produkcji drewna, zasadne jest przyjąć założenie, że ekonomiczne zainteresowanie właścicieli leśnych gospodarką leśną może być coraz mniejsze. Jednocześnie z uwagi na rosnące oczekiwania społeczne co do lasów i ustawowo zapewniony w wielu krajach wolny wstęp do lasu, jest rzeczą naturalną, że w niektórych przypadkach prawa własności i prawa do użytkowania terenów leśnych są tematem ożywionej dyskusji [Gluck 1996, 1999].

*Zawodowi pracownicy leśni.* Z wyjątkiem służby leśnej, zawodowi robotnicy leśni większość swoich dochodów czerpią z sektora prywatnego. Dla tej bardzo zróżnicowanej kategorii ludzi związanych z lasem (np. pod względem wielkości firm, rodzaju i poziomu wykształcenia, sprzętu, itp.) las jest zasadniczym źródłem dochodów. Niezależnie od ich osobistego stosunku do lasu, nie wydaje się aby zgłaszali oni jakieś kolektywne oczekiwania pod jego adresem. Ludzie ci oczekują stworzenia im możliwości wykonywania zawodu w akceptowalnych warunkach pracy (ergonomicznych, bezpieczeństwa i higieny pracy, warunków socjalnych, szkolenia, itp.) w zamian za przyzwoite wynagrodzenie.

Korzyści wynikające ze wzrostu wydajności pracy są oczekiwane od dobrej mechanizacji lub nowych form organizacji pracy. W niektórych przypadkach, może to skutkować pogorszeniem warunków pracy (np. jeśli chodzi o bhp), jej jakości, a także negatywnym wpływem na ekosystemy leśne (np. uszkodzenia gleby i drzew przez sprzęt), albo na skutek zatrudnienia niewystarczająco wyszkolonego personelu, itp.

*Produkcja drewna i przemysły przerabiające drewno.* Producenci drewna jak i przemysłowcy zajmujący się jego przerobem pragną korzystać z pewnych źródeł zaopatrzenia w surowce zarówno jeśli chodzi o ich ilość jak i jakość i usiłują dotrzeć do rynków, które oferują ceny jak najbardziej konkurencyjne [Strykowski 2002]. W przypadku gdy właściciele leśni są również przedsiębiorcami zajmującymi się przerobem drewna, ich interesy również są zbieżne z innymi grupami interesów zwłaszcza jeśli chodzi o potrzeby kapitałowe i nierestrykcyjne prawo, co do sposobu wykorzystania gruntów.

Potrzeby przemysłu dotyczące jakości drewna wymagają odpowiednio ukierunkowanej

gospodarki leśnej, co może kolidować z koncepcjami „miękkich” sposobów gospodarowania zasobami naturalnymi lub z innymi rodzajami działalności użytkowników lasu (np. rekreacją i organizacją wypoczynku na terenach leśnych). Presja przemysłu na ceny drewna z powodów konkurencyjnych ma również oczywisty wpływ na potencjalne dochody zarówno właścicieli leśnych jak i zawodowych pracowników leśnych [Płotkowski 1997].

*Firmy turystyczne i przemysły zajmujące się organizacją wypoczynku.* Wszyscy zajmujący się zagospodarowaniem wolnego czasu określonych członków i grup społecznych działają w obszarze, który od początku lat siedemdziesiątych cieszy się gwałtownym wzrostem zainteresowania. Sektor ten rozwija się wskutek otaczających go symbolicznych wyobrażeń dotyczących lasu (niezatruta przyroda, wolność, czystość, przygoda, itp.). Swoje produkty nastawia na aspekty krajobrazowe, malowniczość, dzikość, ekoturystykę lub działalność przygodową (np. rekreacja na wolnym powietrzu, sploty). Potrzeby tej grupy interesu są najczęściej zorientowane na nieograniczony dostęp i nierestrykcyjne korzystanie z miejsc leśnych, przedstawiających z ich punktu widzenia coś szczególnie interesującego, a także zachowanie (ochronę) ich malowniczości lub innych szczególnie wartościowych cech naturalnych. Wypoczynek i działalność rekreacyjna bardzo często wymagają infrastruktury umożliwiającej dostęp do lasu oraz urządzeń turystycznych na obszarach przyległych.

Z powodu wolnego wstępu na tereny leśne, lasy są często traktowane jako „dobra publiczne” czy „wspólne”, na które nie ma cen rynkowych. Taki sposób postrzegania gospodarki leśnej może kolidować z prawami własności, zwłaszcza jeśli działalność różnych użytkowników powoduje szkody w lasach (w rezultacie niewłaściwego czy wręcz nadmiernego użytkowania) lub pociąga za sobą konieczność poniesienia dodatkowych kosztów z powodu np. uszkodzenia lasu, zwiększonych potrzeb w zakresie infrastruktury, itp., które muszą ponosić zarządcy, lub sami właściciele leśni. Szczególnie w przypadku użytkowania powodującego szkody zazwyczaj dochodzi do konfliktu interesów z postulatami ochrony lasów oraz zasadami trwałej gospodarki leśnej, a także z potrzebami innych grup społecznych zainteresowanych odmiennymi sposobami wykorzystywania obszarów leśnych.

*Inne branże przemysłu.* Ta grupa interesu obejmuje inne pochodne komercyjne sposoby użytkowania lasów. Są oni zaangażowani w stosunkowo specjalistyczną działalność (np. kamieniołomy, ujęcia wodne, itp.). Ich sposób użytkowania lasu bywa ogólnie rzecz biorąc określony w czasie i w przestrzeni przez koncesje czy inne umowy. Oczekiwania tej grupy są ukierunkowane na nierestrykcyjny dostęp i możliwość nieograniczonego użytkowania zasobów. Skutki wynikające z pochodnej działalności związanej z komercyjnym wykorzystywaniem lasów mogą kolidować z interesami lasów i ochrony krajobrazu lub z potrzebami i polityką innych grup interesu.

**OBYWATELSKIE GRUPY INTERESU.** Członkowie tej grupy interesu różnią się zasadniczo od scharakteryzowanych poprzednio tym, że nie mają bezpośredniego interesu ekonomicznego związanego z lasem. Zamiast interesów z lasem łączą ich związki duchowe i kulturowe. Uważają oni, że lista różnorodnych kolektywnych i indywidualnych sposobów użytkowania lasu jest prawie nieskończona. Pomimo tak bogatej różnorodności możliwe jest wskazanie wspólnych punktów w sensie oczekiwań, jakie ma w stosunku do lasu ta wyjątkowo zróżnicowana grupa interesu.

*Obywatele (społeczeństwo jako całość).* Ewolucja poglądów w zakresie preferencji społecznych, jaka miała miejsce ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci, nadała lasom ważną rolę jeśli chodzi o zachowanie i poprawę warunków życia ludzi. Wiązą się z tym tradycyjne i ciągle ważne

sposoby użytkowania terenów leśnych (np. produkty drzewne, meble, materiały budowlane, papier i karton, ogrzewanie); funkcje lasów związane z ochroną środowiska (np. oczyszczanie powietrza, wody, pochłanianie zanieczyszczeń); i funkcje lasów związane z zaspokajaniem bardziej wysublimowanych potrzeb społecznych (np. rekreacja, działalność sportowa, wartości estetyczne, kształtowanie krajobrazu, odkrywanie przyrody, medytacje).

Rosnąca różnorodność użytkowania przyznaje lasom symboliczną wartość, co skłania wiele osób do szukania kontaktu z lasem i określonej z nim ponownej łączności. Społecznie powszechne użytkowanie lasów nasuwa potrzebę ich ochrony w kierunku ograniczenia niektórych kolektywnych oraz indywidualnych sposobów korzystania z walorów i użyteczności leśnych. Większość tych oczekiwań wymaga również szczególnej infrastruktury lub specjalnych urządzeń, takich jak miejsca biwakowe, parkingi i szlaki leśne.

Społeczeństwo jako całość przywiązuje ogromne znaczenie do faktu fizycznej egzystencji lasu. Pod tym względem obywatele chcieliby mieć możliwość okazania zaufania tym wszystkim, którzy ponoszą odpowiedzialność za należyte zagospodarowanie lasów i ich ochronę. Jednocześnie chcą być w coraz większym zakresie informowani o wszystkim, co dotyczy lasu i pragną coraz bardziej uczestniczyć w dyskusjach na temat trwałej gospodarki leśnej.

Ilekróż określona dziedzina społeczna jest przedmiotem obrony przez zorganizowane grupy interesu (np. sportowe, łowieckie, wędkarstwa, kluby ornitologiczne), w zamierzeniu mają one na celu obronę określonych wpływów, żądają wolnego, tj. bezpłatnego dostępu do lasu, a także zachowania lasu w stanie sprzyjającym spełnianiu ich partykularnych interesów. Ogólnie rzecz biorąc, dodatkowe koszty ponoszone w związku ze spełnianiem funkcji społecznych (np. infrastruktura związana z turystyką i wypoczynkiem, specjalne zabiegi gospodarcze, szkody leśne) są rzadko przez nich ponoszone, gdyż najczęściej są finansowane z dochodów uzyskiwanych z produkcji drewna lub pomocy pochodzącej z funduszy publicznych.

Rosnące zapotrzebowanie na specjalne funkcje lasów zazwyczaj pociąga za sobą wzrost potencjalnej podatności na konflikty wśród różnych użytkowników lasu oraz poszczególnych konsumentów. Konflikty takie mogą zdarzać się wewnątrz określonej grupy użytkowników (np. konflikty pomiędzy różnymi rodzajami działalności rekreacyjnej: jazda konna, piesze wędrówki) oraz pomiędzy różnymi typami użytkownika (np. działalność rekreacyjna przeciw prawom własności, ochrona przyrody i krajobrazu kontra produkcja drewna określonego sortymentu, myślistwo kontra obserwacja ptaków czy produkcja drewna).

*Pozarządowe organizacje ekologiczne (POE).* Te grupy są obrońcami interesów właściwych ochronie przyrody i środowiska na wszystkich poziomach polityki ekologicznej. Chociaż w tych kołach występują różne tendencje, zasadniczą sprawą dla lasów jest mieć przekonanie co do faktu, że są one największymi ziemskimi ekosystemami, które stanowią miejsce schronienia dla wielu gatunków roślin i zwierząt (różnorodność biologiczna) i, że ma to duży wpływ na klimat i zjawiska ekologiczne. Pod tym względem oczekiwania takich organizacji są skierowane nie tyle na same lasy, a raczej na sposób ich zagospodarowania w sensie zgodności z ideą trwałego i zrównoważonego rozwoju. Interesy te są, rzecz jasna, źródłem dyskusji szukającej odpowiedzi na pytanie czy kolidują one w sposób restrykcyjny z innymi kategoriami użytkowania lasu lub polityki leśnej.

*Rolnicy i społeczności wiejskie.* Rolnicy i społeczności wiejskie odgrywają ważną rolę w zagospodarowaniu gruntów niezurbanizowanych. Nawet jeśli nie dotyczy to bezpośrednio samych rolników, społeczności te często mają bliski związek ze środowiskiem leśnym. Zaopatruje ono ich w wiele dóbr konsumpcyjnych (materiały budowlane i opał, różne produkty żywnościowe, itp.), jest miejscem stałego lub dodatkowego zatrudnienia, a także pełni ważne funkcje w zakre-

sie ochrony środowiska (ochrona gleb, wód, fauny i flory, itd.). Od strony współczesnych problemów rozwoju regionalnego, potencjalne możliwości realokacji nadwyżek gruntów uprawianych rolniczo pod zalesienia podkreśla ważną rolę lasów dla społeczności wiejskich.

Tendencje w kierunku bardziej intensywnego rolnictwa i realokacji nadwyżki gruntów rolnych pod uprawy leśne lub inne rodzaje użytkowania należy traktować jako oznaki błędów popełnianych w przeszłości, jeśli chodzi o politykę rolną. Jeśli szukają oni stałego lub dodatkowego zatrudnienia dla siebie samych, rolnicy nie są obarczani bezpośrednio zbyt wysokimi kosztami konkurencji ze strony robotników leśnych.

### **Spoleczna różnorodność funkcji lasów w modelu wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej**

Pod względem współczesnych oczekiwań społecznych zgłaszanych pod adresem lasów należy zwrócić uwagę na następujące okoliczności i zjawiska:

- potrzeby w zakresie socjalnych funkcji lasów nabierają coraz większego znaczenia w sensie ich ważności, a także różnorodności i złożoności;
- w grupie funkcji socjalnych szczególnego znaczenia nabierają użytki o charakterze dóbr nierynkowych oraz świadczenia o charakterze usług;
- jednoczesne nakładanie się różnych oczekiwań wielu grup społecznych związanych z lasami;
- rosnące tendencje w zakresie sytuacji konfliktowych zarówno pomiędzy poszczególnymi grupami interesów jak i poszczególnymi rodzajami funkcji lasów;
- dynamiczny i ciągle zmieniający się skład grup i grona osób związanych z lasem, a także grup nacisku oraz kręgu instytucji mających prawo ingerowania w sprawy leśnictwa.

Ta sytuacja wymaga ukształtowania nowych metod pracy instytucji reprezentujących główne grupy interesu i zainteresowanych (aktorów), które muszą w większym stopniu uwzględniać zróżnicowanie potrzeb społecznych i oczekiwań zgłoszonych pod adresem lasów. Powstaje również potrzeba nowych modeli badawczych umożliwiających zbadanie różnych interesów związanych z lasem. Oprócz klasycznych zabiegów gospodarczych, ukierunkowanych na realizację funkcji produkcyjnych, wzywa się dzisiaj wszystkie instytucje działające w zakresie leśnictwa i na rzecz leśnictwa aby przygotowały nowe strategie i instrumenty, które umożliwiałyby nie tylko zaprogramowanie i realizację, ale będą gwarantowały ciągłość korzystania z dóbr i świadczeń lasu. Wyrazem tego kierunku działań są Narodowe Programy Leśne.

Działalności instytucji leśnych nie można jednak opisać tylko w kategoriach grup interesu, gdyż ich kompetencje widzi się jako obejmujące:

- reprezentację interesów społecznych związanych z lasem oraz zapobieganie potencjalnym konfliktom,
- uczestnictwo w rozpoznawaniu procesów zachodzących pomiędzy społeczeństwem i władzami leśnymi,
- edukację mającą na celu wzrost ludzkiej świadomości i możliwości aktywnego uczestnictwa w sprawach związanych z lasem i dotyczących gospodarki leśnej,
- powiększanie jawności realizacji modelu wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej.

### **Konkluzja**

Koncepcja wielofunkcyjnej i zrównoważonej gospodarki leśnej kształtowała się stopniowo na gruncie tradycyjnej zasady trwałości produkcji leśnej, uwzględniającej wymagania ochrony



środowiska. Jeśli chodzi o leśnictwo europejskie, to do jego rozwoju w znacznej mierze przyczyniły się Konferencje Ministrów odpowiedzialnych za sektor leśnictwa, przy czym pierwsze dwie (Helsinki i Strasburg) były milowymi krokami w postrzeganiu spraw leśnictwa pod względem ekonomicznym oraz konieczności ochrony całości zasobów leśnych. Trzecia Konferencja (Lizbona) została poświęcona w całości aspektom socjalnym nowego modelu gospodarki leśnej.

Trzeba jasno i wyraźnie stwierdzić, że – jak dotąd – nie udało się dokonać wyraźnego odróżnienia pomiędzy socjalnymi i socjalno-ekonomicznymi funkcjami (aspektami) lasów i leśnictwa w sensie dziedziny działalności, gdyż w literaturze obydwie terminy są używane w sposób dowolny i nie dyskryminujący. Tym niemniej istnieje zgodność, że model trwałej i zrównoważonej gospodarki leśnej powinien opierać się na trzech filarach: ochronie przyrody, konieczności zapewnienia wzrostu gospodarczego oraz uwzględnienia potrzeb ludzi. Praktycznie oznacza to, że plany rozwojowe leśnictwa muszą brać pod uwagę na równi: elementy środowiska, wymagania produkcji oraz sprawy socjalne w sposób zapewniający równowagę między nimi. Niewątpliwie niektóre z wymienionych aspektów zająają się: produkcja drewna i innych produktów – aspekt produkcyjny – służy zaspokojeniu wielu potrzeb społecznych – aspekt socjalny. To samo ma miejsce jeśli chodzi o związek pomiędzy aspektami środowiskowymi i socjalnymi. Warto zauważyć, że proporcje pomiędzy trzema wymienionymi aspektami nie są czymś określonym raz na zawsze, a więc czymś stabilnym, lecz produktem ludzkiej percepcji oraz systemu wartości, które także zmieniają się w czasie w zależności od poziomu życia i dominujących preferencji społecznych [Kłoczek 2002]. Używane w tym opracowaniu terminy „aspekty socjalne” czy „funkcje socjalne” obejmują nie tylko funkcje lasu i korzyści, których są one źródłem, ale także i oddziaływanie wywierane przez ludzi na las, które może być zarówno pozytywne jak i negatywne. Czynniki społeczne, takie jak popyt na grunty leśne pod urbanizację czy presja na zmianę dotychczasowego ich przeznaczenia, może i rzeczywiście wywiera wpływ na lasy i sposób w jaki są one zagospodarowane. A zatem, w tym opracowaniu pojęcie aspektów socjalnych obejmuje szeroki wachlarz zjawisk związanych z wzajemnym oddziaływaniem lasów na ludzi i odwrotnie – ludzi na lasy zarówno jako pojedynczych osób jak i całych społeczności. Powiązania pomiędzy ludźmi i samym lasem (interakcje) mogą być bezpośrednie albo pośrednie, przy czym sam termin „las” pokrywa swym zakresem wszystkie typy lasu oraz inne tereny uznane za leśne i związane z nimi ekosystemy. Pod pojęciem „leśnictwa” czy „sektora leśnego” należy rozumieć wszystkie rodzaje aktywności człowieka, związane zarówno z produkcją drewna jak i innych produktów oraz użyteczności lasu, a także działalności pomocnicze, łącznie z tymi, których efekty nie mają bezpośrednio postaci materialnej (np. działalność wydawnicza, edukacja itp.).

## Literatura

- Gluck P. 1996. Progress towards European criteria and indicators of sustainable forest management. *EFI News* 2.
- Gluck P. 1999. Les politiques de la forêt de montagne en Europe: réflexions en forme d'interrogations. *Rev. For.* Rf. nr spec.
- Kłoczek A. 2002. Gospodarka leśna a wolny rynek – nieustające wyzwanie. Materiały Kongresu. PTL.
- Płotkowski L. 1997. Rola leśnictwa w gospodarce regionalnej (ogólna charakterystyka problemu). *Sylvan* 9.
- Płotkowski L. 2002. Las jako miejsce pracy. Maszynopis. Zakład Ekonomiki Leśnictwa SGGW, Warszawa.
- Strykowski W. 2002. Rynek wyrobów drzewnych w Europie – główne tendencje. Referat wygłoszony podczas międzynarodowego seminarium pt. „Rynek drzewny w Europie – problemy i zagrożenia”, zorganizowanego przez SITLiD, Puszczykowo, 10 października 2002.
- Szujecki A. 2002. Rachunek sumienia. *Las Polski* 10.
- Warkotsch W. 1997. Der Wald als Arbeitsplatz der Zukunft. *Rundgespräche der Kommission für Ökologie*. Band 12, Bayerische Akademie der Wissenschaften, Verlag Dr. F. Pfeil.

Zbiorowa. 1996. *European Timber Trends and Prospects*. Into the 21 st Century. UN-ECE/FAO.

Zięba S. 2002. *Ekosystem leśny wartością człowieka*. Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa; Zakład Ekologii Człowieka KUL, Lublin.

## SUMMARY

### Social aspects of sustainable forest management

Society's interest in the forest concern forest products and services, whether commercial or non-commercial. Interests in general and political in particular are widely influenced by society's needs and cultural values. They appear in the form of collective or individual behavior expressed through material and non-material demands or needs. In politics these interests are defended by more or less well organised pressure groups.

Until the end of the 1970s, environmental and forest policy was carried out by two parties in a bilateral context. One was constituted by the official authorities concerned with environmental management. Facing these authorities were the organised „lobbies” having particular interests in forest utilisation (forest workers, forest industries, forest owners, etc.). New interests groups (environmental groups, citizen's groups, tourism providers, etc.) appeared and succeeded in expanding the former bilateral relationship into a trilateral arrangement comprising: (1) producer interest groups, (2) citizens and citizen interest groups, and (3) public forest authorities and administration.

In today's context of society's demand toward forests, these demands may be characterized by:

- a growing magnitude, diversity and complexity,
- an increase in the importance of non-marchentable goods and services furnished by the forest,
- an increasing overlap of the demends of the various actors,
- an increasing tendency for conflict between various actors and their demands,
- a dynamic and changing distribution of actors, pressures and powers.

This situation brings abarut new developments in the working methods of the institutional actors which need to take more account of the diversity of social needs and demands toward forests . It also raises the need for new investigation models to examine the various interests related to forests.